

ZKRATKY MEZI HUDBOU UMĚLECKOU A „PŘÍZEMNÍ“: PLEBEJSKÉ KOŘENY JAZZOVÉHO MILNÍKU SKETCHES OF SPAIN, BOLIVIJSKÉ BAROKO VYTVOŘENÉ JEZUITY A *BELLA CIAO* ITALSKÝCH PARTYZÁNŮ

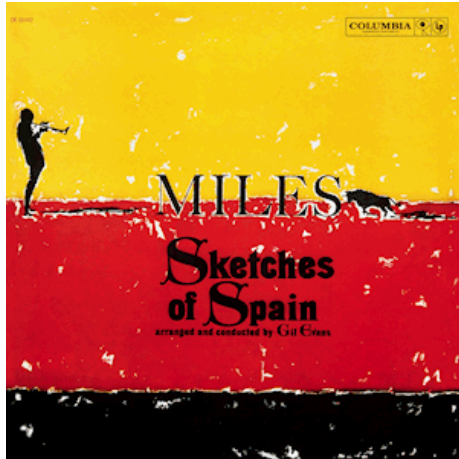
Petr Dorůžka

I když separovat pramínky hudební kultury do žánrových škatulek je praktické, stejně užitečné je vžité hranice porušovat a protilehlé kategorie propojovat. Tématem následujícího textu jsou zkratky mezi hudbou uměleckou i přízemní, mezi hudbou z koncertní síně a z venkovského tržiště. Jazz, speciálně v provedení klasiků, jakým byl např. Miles Davis, dnes patří ke kulturnímu dědictví té nejvyšší kvality. Milníkem této epochy bylo Davisovo album *Sketches of Spain* (1960) propojující jazz s klasickou hudbou, flamencem, ale i spontánní lidovou hudbou španělského venkova. V jedné skladbě Miles Davis rozvinul melodickou linku, kterou původně americký folklorista Alan Lomax zachytil na své hudební expedici na severu Španělska, v Galicii.¹ Pro další příklady propojování protikladů se pak vydáme do Latinské Ameriky a Itálie.

Miles Davis a Alan Lomax

I když je pod albem *Sketches of Spain* podepsán Miles Davis, podobně jako u řady dalších významných nahrávek se jednalo o teamovou práci; připomeňme, jak důležitou roli sehrál producent George Martin u nahrávek Beatles s doprovodem smyčců. Jako skladatel a aranžér koncipoval album *Sketches of Spain* kanadský hudebník Gil Evans. Producentem byl George Avakian, který se podílel i na sérii terénních nahrávek Alana Lomaxe. Náplň alba je pestrá a lze ji diferencovat. Tzv. uměleckou hudbu tu reprezentuje titulní skladba *Concierto De Aranjuez* (1939) španělského skladatele

1. Ukázka kombinující původní nahrávku i Davisovo zpracování viz „Alan Lomax Toque de chifro e Miles Davis The pan piper.“ *YouTube* [online] [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<https://youtu.be/ZDknO7SWLEk>>.

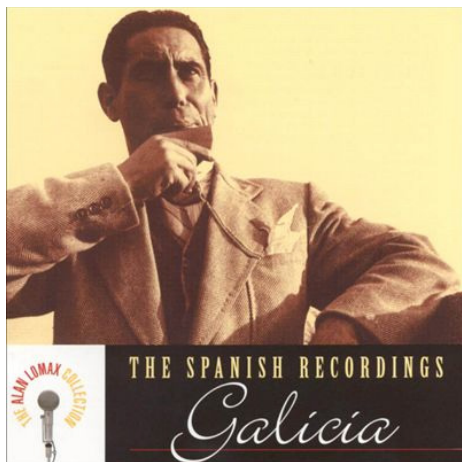

LP gramodeska *Sketches of Spain*

Joaquina Rodriga i adaptace skladby *Will O' The Wisp* z „cikánské-
ho“ baletu *El Amor Brujo* od Manuela de Fally. Druhá strana
originálního LP vydání má o poznání syrovější charakter a přináší
adaptace tří lidových melodií ze sbírky terénních nahrávek Alana
Lomaxe. Jedná se o rituální zpěv *Saeta* praktikovaný s doprovodem
dechové kapely během Svatého týdne v Seville, melodie *Solea*
z Andalusie a skladbu *The Pan Piper*, inspirovanou melodií
zvěrokleštiče (vepřů) a brusiče nožů ze severošpanělské Galicie,
zmíněnou v úvodu tohoto textu.² V dnešním kulturním kontextu
bychom původní melodii označili za reklamní jingl. Zvěrokleštič
José Maria Rodriguez tímto způsobem na Panovu flétnu ohlašoval
svůj příjezd do města, aby přilákal zákazníky. Sedm let poté, kdy
Lomax terénní nahrávku pořídil, se dostala do newyorského studia
a proměnila se v klenot jazzové historie.

Zajímavá je i motivace Lomaxova výjezdu do Evropy. Gramo-
fonová společnost Columbia zaregistrovala zvýšený zájem Američa-
nů o španělskou hudbu (Szwed 2010: 269). Diktatura generála Franca
totiž vyhnala do exilu řadu umělců a mnozí flamencoví hudebníci se
usadili v New Yorku. Nejvýznamnější z nich byl kytarista Carlos

2. „Sketches of Spain.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 1. 7. 2023].
Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Sketches_of_Spain>.

*José María Rodríguez,
hráč na Panovu flétnu z Galicie*

García Montoya. Z tohoto důvodu si tedy Columbia u Lomaxe objednala kompilaci španělské regionální hudby. Nahrávání probíhalo pod dohledem Francových jednotek *Guardia nacional* (Ramos-Kittrell 2009: 171), což u Lomaxe vzbudilo averzi. Později to komentoval slovy, že „lidé žijící pod Francovým represivním nacionalismem vnímají generace staré kulturní tradice jako duchovnění oporu proti formám tyranie“. (Tamtéž)

Trajektorie Lomaxových nahrávek ale pokračovala opačným směrem. Jazzová verze Milese Davise cestovala zpět do Galicie a znovu ožila jako vítaná příležitost vrátit melodii zpět do domácího kontextu (Winick 2015). K čemu vlastně došlo?

K předním znalcům hudby z Galicie patří dnes dvaapadesátiletý hráč na dudy Carlos Núñez, který se vydal Lomaxovy archivní nálezy studovat do Kongresové knihovny ve Washingtonu, kde jsou uloženy. Na galicijské kořeny navázal též jazzový bigband Orquesta de Jazz de Galicia, který založil saxofonista Roberto Somoza. Ten na svém albu *Fame* zpracoval stejný motiv s Panovou flétnou jako Miles Davis na *Sketches of Spain*. Ale zatímco Miles Davis ve skladbě, kterou nazval *The Pan Piper*, flétnu mistrně napodobil svojí trubkou, na albu *Fame* z roku 2015 ve skladbě *Toque De Chifre De Faramontaos* slyšíme originální citaci z Lomaxovy terénní nahrávky z galicijského venkova.

Album *Sketches of Spain* inspirovalo i rockové hudebníky. Sedm let po Davisovi přichází éra kalifornských hippies a psychedelických skupin. K nejslavnějším patřili The Doors a Jefferson Airplane. Zpěvačka této skupiny jménem Grace Slick vysvětluje, co ji přivedlo k melodii písně *White Rabbit*, kterou kritika tehdy vágně popisovala jako „orientální“. Její výpověď parafrázuje Bob Dylan v jednom z pořadů své série *Theme Time Radio Hour*, kde říká: „Grace Slick inspirovaly dlouhé hodiny, které strávila poslechem *Sketches of Spain* od Milese Davise.“³

Bolivijské baroko

Tři sta padesát let před Milesem Davisem probíhala podobná konfrontace lokální a umělecké hudby v Jižní Americe, kam spolu s kolonizátory ze Španělska přicházeli katoličtí misionáři. Ze strany misionářů se ale nejednalo o černobílý příběh vyhlazování domorodé kultury, misionáři představovali vůči kolonizátorům protiváhu. Aby získali domorodé obyvatele na svoji stranu, poskytovali pronásledovaným Indiánům podporu, misijní stanice se stávaly humanitárním útlukem (Ziajka 2022). Jezuité z Itálie i ze Španělska představovali ve své době nositele vzdělanosti, a to zvláště v hudbě a ve výtvarném umění. Působili v dnešní Bolívii, Paraguay, Argentině a Brazílii. Roku 1767 ale španělská koruna jezuitům nařídila, aby kolonie opustili. Důvodem byl fakt, že misie měly přílišnou samostatnost a zasahovaly proti otroctví.⁴ Francouzský osvícenec a filozof Voltaire, jehož bychom těžko podezřívali ze sympatií k církevním strukturám, o misiích prohlásil, že jsou „triumfem humanity, které by mohly smýt krutosti prvních dobyvatelů“.⁵

3. Citace je z pořadu *Theme Time Radio Hour* (Season 3 Episode 26: Noah's Ark: Part 2). Online je pořad dostupný na YouTube. Viz „Bob Dylan, Theme Time Radio Hour, Noah's Ark part two.“ *YouTube* [online] [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=87C5PqXUZKc>> (citovaná věta – min. 11:20)
4. „Jesuit Expulsion.“ *National Park Service* [online] 11. 6. 2020 [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<https://www.nps.gov/tuma/learn/historyculture/jesuit-expulsion.htm>>.
5. „History of the Society of Jesus.“ *Jesuit Conference of South Asia* [online] [cit. 1. 6. 2023]. Dostupné z: <<https://jcsaweb.org/about-us/our-history/>>.

Domenico Zipoli (1688–1723)

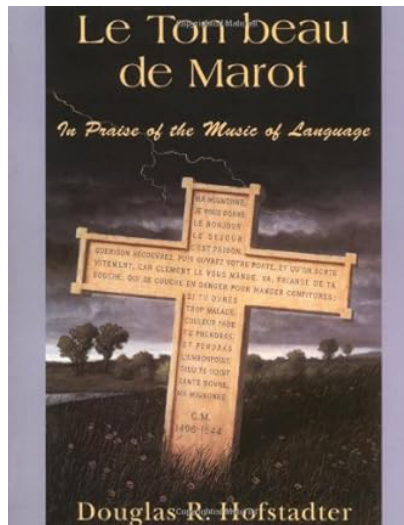
Kulturní stopy jezuitů ale v indiánských komunitách přežily dodnes. Patří k nim styl *chamamé* ve vnitrozemí Argentiny. Jeho ústředním nástrojem je sice evropský akordeon, ale fascinující změny tempa i nálady v *chamamé* reprezentují indiánskou spiritualitu. Jiným příkladem je tzv. bolivijské baroko – hudba jezuitských skladatelů, která se dochovala v podobě notových zápisů. Jedná se o fenomén posledních dekad, první rukopisy byly nalezeny náhodně. Když do odlehlého regionu Bolívie zvaného Chiquitos dorazil roku 1970 švýcarský jezuitský architekt Hans Roth, aby restauroval staré kostely, našel krabici s mnoha rukopisy. Polskému muzikologovi Piotrovi Nawrotovi se nakonec v Chiquitanii podařilo objevit a zrestauroval tisíce stran v 27 svazcích (Nawrot 2002). Tím nejvýznamnější jezuitským skladatelem byl Domenico Zipoli (1688–1726), jeho hudba dnes hraje klíčovou roli v kulturním životě místních Indiánů, v regionu působí studentské ansámby na bolivijské baroko přímo zaměřené, fenoménu byla věnována řada článků v českých i světových médiích včetně *New York Times*⁶.

6. Srov. např. Narang 2007; Dorůžka 2010; Magister 2012; Casey 2018; „Bolivian Baroque.“ *Royal College of Music* [online] [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<https://www.rcm.ac.uk/research/projects/bolivianbaroque/>>.

Bella Ciao

V předešlých dvou příkladech šlo o historicky zdokumentované události, které se skutečně staly. Ten následující a finální nám ukáže, že ani hudební historie nebyla imunní vůči dezinformacím, a to ještě dávno před internetem.

K nejnahrávanějším italským písním patří *Bella Ciao* (Sbohem, krásko). Do světového povědomí vstoupila jako protestsong z italského protifašistického odboje, v němž se umírající partyzán loučí se svojí milou. Díky tomu se píseň stala symbolem řady moderních protestních hnutí, roku 2022 byla např. hymnou protestů v Íránu po politické vraždě 22leté kurdské ženy Mahsy Amini, jež byla zatčena za nesprávně nasazený hidžáb. Ukrajinská zpěvačka Chrystyna Solovijová ji zpívala na podporu ukrajinských obránců po ruské invazi (Suciu 2022). Politickou roli sehrála píseň i v domovské Itálii, zejména po druhé světové válce. Italská komunistická strana tehdy patřila v tzv. západní Evropě k nejsilnějším, společnost byla výrazně polarizovaná a píseň si přivlastnila italská levice. V Itálii navíc tradiční hudba vytvářela spojující můstek mezi literáty i klasickými skladateli. K tomuto

*Enrico Berlinguer s albem skupiny Nuovo Canzoniere Italiano a severovietnamským předákem Ho Či Minem.
Zdroj: Tomatis 2023: xii*

elitnímu klubu se hlásili Umberto Eco, Italo Calvino i skladatel Luciano Berio. Tehdy se objevila teorie, že partyzánský song měl předlohu v pracovní písni sezónních dělnic (*mondine*) z povodí řeky Pád, a dokonce i respektovaný americký autor, teoretik hudby, kybernetiky a umění Douglas R. Hofstadter se o ní zmiňuje ve své knize *Le Ton beau de Marot* v kapitole Hudba a smutek: „Ukázalo se, že píseň má docela složité dějiny. Původně ji zpívaly ženy zvané *mondine* – které vykonávaly úmornou práci na rýžových polích – a ve zpěvu lamentovaly nad svým životním břemenem. V jistém smyslu byla ta původní verze *Bella Ciao* něco jako staré černošské spirituály ve Spojených státech, naplněné bolestí a smutkem tak silným, že je člověk rozpoznal, aniž by rozuměl slovům. Ale ve druhé světové válce začala *Bella Ciao* vést druhý život jako protestní píseň partyzánů, kteří se skrývali v horách a bojovali proti temným silám Mussoliniho. I když tento nový text k *Bella Ciao* se liší od původního, existuje nápadná shoda v tématu: utrpení, síla, a odmítnutí vzdát se, i když přichází smrt.“ (Hofstadter 1997: 33)

Ale jak to bylo doopravdy? Zajímavé důkazy přináší italský muzikolog Jacopo Tomatis v knize věnované právě písni *Bella Ciao*: „Koncem dubna 1965 došel do redakce komunistického deníku *L'Unità* dopis od bývalého sezónního dělníka. Ten tvrdil a podložil to svědectvím, že to byl on, kdo kolem roku 1951 variantu z rýžových polí zkomponoval pro soutěž sezónních dělnic,

a to na bázi partyzánské *Bella Ciao*, ale redakci zároveň žádal, aby jeho dopis netiskla.“ (Tomatis 2023: 73) Varianta z rýžových polí tedy nebyla inspirací pro partyzánský protestsong, ale naopak vznikla na objednávku až po ní. Falešná informace měla v rámci socialistické ideologie demonstrovat vazbu mezi vykořisťovanými námezdními dělníky a partyzány, a přinést tak chybějící spojující článek mezi oběma třídami.

Píseň díky své popularitě vstoupila i do mezinárodní politiky. Roku 1966 italský komunistický politik Enrico Berlinguer věnoval vinylové album s nahrávkou *Bella Ciao* severovietnamskému předákovi Ho Či Minovi, což zachycuje fotografie otištěná v úvodu Tomatisovy knihy.

Závěrem

Kauza písně *Bella Ciao* není jediným případem mystifikace v hudební historii. V rámci ústředního tématu tohoto příspěvku, tedy hledání přesahů a průniků mezi zeměpisně či dobově vyhraněnými hudebními styly, ale představuje výjimku. První dvě témata textu, *Sketches of Spain* i bolívijské baroko jsou naopak typickými a ilustrativními příklady „hudebního ping pongu“ probíhajícího mezi kulturami na protilehlých březích Atlantiku. Podobné transatlantické výměny provázejí i historii flamenca, katalánské rumbly či tanga. Posledním příkladem je konfrontace amerického blues s tvorbou západoafrických hudebníků z regionů, v nichž leží černošské kořeny žánru. Globální hudební styly do sebe dost často zapadají jako kostky lega.

Literatura:

- DORŮŽKA, Petr 2010: „Jezuité, Indiáni a Bach v Bolívii“. *World Music Petr Dorůžka* [online] [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<http://www.doruzka.com/jezuite-indiani-a-bach-v-bolivii/>>.
- DORŮŽKA, Petr 2023: Jacopo Tomatis: *Bella Ciao*. *World Music Petr Dorůžka* [online] [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<http://www.doruzka.com/2072-2/>>.
- HOFSTADTER, Douglas R. 1997: *Le Ton Beau de Marot: In praise of the music of language* (pp. 33–33). Basic Books.

- NAWROT, Piotr 2002: „Domenico Zipoli.“ *Academia.edu* [online] [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <https://www.academia.edu/1592579/Domenico_Zipoli>.
- RAMOS-KITTRELL, Jesús A. 2009: Review of Galicia; Aragón y Valencia; Extremadura; Basque Country: Biscay and Guipúzcoa; Basque Country: Navarre, by A. Lomax, A. Lomax, & J. Bel. *Ethnomusicology* 53 (1): 171–176.
- SZWED, John 2010: *Alan Lomax: The Man Who Recorded the World*. New York: Viking Penguin.
- TOMATIS, Jacopo 2023: *Bella Ciao*. Bloomsbury Publishing
- ZIAJKA, Alan 2022: „The Jesuits and Native Communities.“ *Pierless Bridges* 3, 29. 9. Dostupné z: <<https://myusf.usfca.edu/provost/The-Jesuits-and-Native-Communities>> [cit. 1. 7. 2023].

Internetové zdroje:

- „Bob Dylan, Theme Time Radio Hour, Noah’s Ark part two.“ *YouTube* [online] [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=87C5PqXUZKc>>.
- „Bolivian Baroque.“ *Royal College of Music* [online] [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<https://www.rcm.ac.uk/research/projects/bolivianbaroque/>>.
- CASEY, Nicholas 2018: „Jesuit Legacy in the Bolivian Jungle: A Love of Baroque Music.“ *The New York Times* [online] 8. 5. [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/americas/bolivia-baroque-music.html>>.
- „History of the Society of Jesus.“ *Jesuit Conference of South Asia* [online] [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<https://jcsaweb.org/about-us/our-history/>>.
- „Jesuit Expulsion.“ *National Park Service* [online] 11. 6. 2020 [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<https://www.nps.gov/tuma/learn/historyculture/jesuit-expulsion.htm>>.
- MAGISTER, Sandro 2012: „Music New and Old, from the Jungles of Paraguay.“ *Chiesa. espresso.repubblica.it* [online] 4. 1. [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<http://chiesa.espresso.repubblica.it/articolo/1350137bdc4.html?eng=y>>.
- NARANG, Sonia 2007: „The Music of the Missions.“ *FRONTLINE/World* [online] 10. 4. [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<https://www.pbs.org/frontlineworld/stories/paraguay604/music.html>>.
- „Sketches of Spain.“ *Wikipedia. The Free Encyclopedia* [online] [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Sketches_of_Spain>.
- SUCIU, Peter 2022: „Anti-fascist folk song ‘Bella Ciao’ has become Ukrainian and Iranian anthem of resistance.“ *Forbes* [online] 28. 9. [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<https://www.forbes.com/sites/petersuciu/2022/09/28/anti-fascist-folk-song-bella-ciao-has-become-ukrainian-and-iranian-anthem-of-resistance/>>.
- WINICK, Stephennick 2015: „Carlos Núñez Concert Honors Alan Lomax’s Spanish Fieldwork.“ *Library of Congress Blogs* [online] [cit. 1. 7. 2023]. Dostupné z: <<https://blogs.loc.gov/folklife/2015/01/carlos-nunez-concert-honors-alan-lomaxs-spanish-fieldwork/>>.

Summary

Shortcuts between Art Music and ‘Down-to-Earth’ Music: The Plebeian Roots of Jazz Milestone *Sketches of Spain*, Bolivian Baroque Created by the Jesuits, and *Bella Ciao* by Italian Partisans

The perceived boundaries between musical styles and between musical forms of different artistic levels are also a challenge for artists: breaking them has produced many works of exceptional quality. One of these is the album *Sketches of Spain* (1960) by jazz great Miles Davis, which combines jazz with classical music, flamenco, and the spontaneous folk music of the Spanish countryside. Another example bridging two different musical worlds is the Bolivian Baroque, which combines the art music of Europe with the culturally quite different traditions of the South American Indians. It includes the rediscovered compositions of Jesuit missionaries performed by youth orchestras in the Bolivian region of Chiquitos. In contrast, the Italian song *Bella Ciao* is proof that crossing borders and creating connections across musical eras can also be the result of media manipulation. For more than half a century, serious publications have both promoted and questioned the assumption that the anti-fascist song of the Italian partisans, *Bella Ciao*, had its origins in the work song of seasonal workers in the Po River basin. It was not until 2023 that the Italian musicologist Jacopo Tomatis definitively refuted this assumption in a publication of the same name.

Key words: Crossing musical styles; bridging music of different cultures; media manipulation; Miles Davis; Bolivian Baroque; *Bella Ciao*